

معصومه سادات طباطبایی، کارشناس رسانه و مشاور خانواده:

خانواده ایرانی ستون تاب‌آوری اجتماعی است

نیره ساری
معصومه سادات طباطبایی، کارشناس رسانه و مشاور خانواده، مدرس حوزه و دانشگاه، در گفت‌وگو با «جوان» می‌گوید: در چارچوب مطالعات اجتماعی می‌توان خانواده ایرانی را یکی از مهم‌ترین منابع «تاب‌آوری اجتماعی» دانست. تاب‌آوری به معنای توانایی سازگاری، حفظ انسجام و بازسازی خود در شرایط فشار و بحران است. مشروح گفت‌وگو با این کارشناس در ادامه می‌آید.

چه ویژگی‌هایی خانواده ایرانی را از الگوهای فردگرایانه غربی متمایز می‌کند؟

خانواده ایرانی بر پایه پیوندهای عاطفی، مسئولیت‌پذیری متقابل و تعلق جمعی شکل گرفته است. در این الگو، فرد هویت خود را در ارتباط با خانواده تعریف می‌کند و تصمیم‌های مهم زندگی غالباً با در نظر گرفتن مصالح جمعی اتخاذ می‌شود. در مقابل، بسیاری از الگوهای فردگرایانه بر استقلال فردی و اولویت منافع شخصی تأکید بیشتری دارند. البته این یک تمایز نسبی است و نباید به معنای نفی کامل نقاط قوت سایر الگوها تلقی شود، اما خانواده ایرانی همچنان از سرمایه اجتماعی بالایی در حوزه حمایت عاطفی و همبستگی بین‌نسلی و همدلی متعالی برخوردار است. علاوه بر این، محوریت ارزش‌ها و باورهای ملی و دینی در انسجام خانواده ایرانی بسیار مؤثر است.

چرا خانواده در فرهنگ ایرانی صرفاً یک نهاد اجتماعی نیست، بلکه بخشی از هویت ملی است؟

خانواده در ایران صرفاً یک واحد زیستی یا اقتصادی نیست، بلکه یکی از مهم‌ترین بسترهای انتقال فرهنگ، زبان، باورها، آداب و رسوم و حافظه تاریخی جامعه محسوب می‌شود. در بطن خانواده است که کودک برای نخستین بار با مفاهیمی چون احترام، مسئولیت‌پذیری، همبستگی و تعلق آشنا می‌شود و شیوه زیستن در چارچوب ارزش‌های ایرانی را می‌آموزد. بسیاری از عناصر هویت ایرانی از زبان و ادبیات گرفته تا آیین‌های ملی و مذهبی - از طریق روایت‌ها، مناسبت‌ها و سنت‌هایی که در محیط خانواده زنده نگه داشته می‌شوند، به نسل‌های بعد منتقل شده‌اند. افزون بر این، خانواده در فرهنگ ایرانی همواره پناهگاه عاطفی و کانون حمایت اجتماعی بوده است؛ نهادی که در بحران‌ها، تحولات تاریخی و حتی فشارهای اجتماعی، انسجام خود را حفظ کرده و به عنوان ستون ثبات جامعه عمل کرده است. از این منظر، خانواده نه تنها یک نهاد اجتماعی، بلکه نهادی هویت‌ساز و حافظ پیوستگی تاریخی ملت ایران به شمار می‌آید؛ به گونه‌ای که استمرار فرهنگی و تاریخی جامعه ایرانی تا حد زیادی

م‌هون پایداری و کارکرد عمیق این نهاد بنیادین است. نقش خانواده در انتقال ارزش‌های دینی، اخلاقی و ملی به نسل جدید چیست؟

جامعه‌پذیری اولیه کودکان در محیط خانواده شکل می‌گیرد و همین مرحله، زیربنای شخصیت و هویت آنان را می‌سازد. ارزش‌هایی مانند احترام به دیگران، مسئولیت‌پذیری، صداقت، نوع‌دوستی، تعلق به سرزمین و پایداری به ارزش‌های دینی، عمدتاً از طریق الگوگیری از والدین و کیفیت تعاملات خانوادگی منتقل می‌شوند. کودک پیش از آنکه با سایر نهادها یا گروه‌های اجتماعی روبه‌رو شود، در خانواده می‌آموزد چگونه ببیند، چگونه رفتار کند و چگونه با دیگران ارتباط برقرار نماید. پژوهش‌های علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی نشان می‌دهد که خانواده مؤثرترین نهاد درونی‌ساز ارزش‌هاست؛ زیرا آموزش در این فضا صرفاً در قالب توصیه‌های کلامی نیست، بلکه در متن تجربه زیسته، مشاهده رفتار روزمره والدین و مشارکت در مناسبت‌ها و آیین‌های خانوادگی شکل می‌گیرد. به بیان دیگر، کودک ارزش‌ها را «زندگی» می‌کند، نه صرفاً «می‌شنود». همچنین در باورهای دینی و اعتقادی‌سا، خانواده مؤثرترین نهاد در تثبیت هویت فردی و معنوی افراد به

شمار می‌آید. آنچه در سیره اهل بیت (ع) نمایان است، تأکید بر محوریت نهاد خانواده به عنوان کانون اصلی تربیت، محبت، مسئولیت‌پذیری و انتقال ایمان است. از این رو، خانواده نه تنها نخستین مدرسه انسان، بلکه ماندگارترین و اثرگذارترین نهاد در شکل‌دهی به هویت دینی، اخلاقی و ملی نسل جدید محسوب می‌شود.

چرا هنوز در بحران‌ها، خانواده مهم‌ترین پناهگاه روحی و اجتماعی ایرانیان است؟

در شرایط بحران‌های اقتصادی، اجتماعی، حوادث طبیعی یا موقعیت‌های دشوار ملی، خانواده نخستین و در دسترس‌ترین شبکه حمایتی افراد محسوب می‌شود. پیش از هر نهاد رسمی، این خانواده است که با گوش عاطفی، همدلی و همراهی عملی، فرد را در برابر فشارهای بیرونی تقویت می‌کند. اعضای خانواده با ارائه حمایت عاطفی، روانی و حتی اقتصادی، بخشی از اضطراب، ناامنی و فشارهای ناشی از بحران را کاهش می‌دهند و احساس جمعی و داوطلبانه در صحنه‌های کمک‌رسانی، همدلی و حمایت از یکدیگر حاضر می‌شوند، در واقع تصویری عینی از سرمایه اجتماعی و پیوندهای عمیق فرهنگی جامعه را به نمایش می‌گذارند. این مشارکت‌ها صرفاً یک واکنش مقطعی نبود، بلکه بیانگر ریشه‌دار بودن حس

فرهنگ ایرانی نیز پیوندهای خوشاوندی گسترده و روحیه همیاری، باعث می‌شود خانواده تنها به یک هسته محدود نماند، بلکه شبکه‌ای گسترده از حمایت و همراهی را شکل دهد. علاوه بر این، مهارت‌هایی چون همدلی، گفت‌وگو، مؤثر، صبر و مسئولیت‌پذیری که در بستر خانواده تقویت می‌شوند، زمینه رشد و تعالی اعضا را حتی در دل بحران فراهم می‌کنند. به همین دلیل، خانواده نه تنها پناهگاه روحی افراد در روزهای سخت است، بلکه نیرویی پایدار برای بازسازی امید، حفظ انسجام اجتماعی و تداوم حیات فرهنگی جامعه ایرانی به شمار می‌آید.

حضورهای شبانه‌ساز مردم و خانواده‌ها در صحنه‌های همدلی و حمایت اجتماعی چه پیامی داشت؟

این حضورها نشان داد که روحیه همبستگی، نوع‌دوستی و احساس مسئولیت اجتماعی همچنان از ویژگی‌های برجسته جامعه ایرانی است. وقتی خانواده‌ها به صورت جمعی و داوطلبانه در صحنه‌های کمک‌رسانی، همدلی و حمایت از یکدیگر حاضر می‌شوند، در واقع تصویری عینی از سرمایه اجتماعی و پیوندهای عمیق فرهنگی جامعه را به نمایش می‌گذارند. این مشارکت‌ها صرفاً یک واکنش مقطعی نبود، بلکه بیانگر ریشه‌دار بودن حس

خانواده ایرانی یکی از مهم‌ترین منابع «تاب‌آوری اجتماعی» است. تاب‌آوری به معنای توانایی سازگاری، حفظ انسجام و بازسازی خود در شرایط فشار و بحران است؛ ویژگی‌هایی که در شرایط حساس دارد. این صحنه‌ها نشان می‌دهد که خانواده همچنان کانون شکل‌گیری کنش‌های اجتماعی مثبت است و ارزش‌هایی چون ایثار، همدلی و دفاع از باورهای ملی و مذهبی در بستر آن تقویت می‌شود. به بیان دیگر، چنین حضورهایی بیانگر آن است که جامعه ایرانی در لحظات حساس، از حالت فردگرایی فاصله می‌گیرد و با تکیه بر پیوندهای خانوادگی و جمعی، قدرت هم‌افزایی و اتحاد خود را آشکار می‌کند؛ امری که ضامن پایداری و استمرار اجتماعی در شرایط دشوار به شمار می‌آید.

چرا در بزنگاه‌های تاریخی، مردم ایران با محوریت خانواده به صحنه می‌آیند؟

زیرا خانواده در فرهنگ ایرانی مهم‌ترین کانون شکل‌گیری احساس تعلق، هویت و مسئولیت اجتماعی است. فرد ایرانی از کودکی در بستر خانواده می‌آموزد که سرنوشت او با سرنوشت دیگران گره خورده است و امنیت و پیشرفت جامعه، به طور مستقیم با آرامش و آینده خانواده پیوند دارد. در بزنگاه‌های تاریخی، هنگامی که جامعه با چالش‌های بزرگ روبه‌رو می‌شود، افراد تنها از منظر فردی تصمیم نمی‌گیرند، بلکه با دغدغه‌های حفاظت از خانواده، میبایست از آینده فرزندان و تضمین امنیت نسل‌های بعدی احساس تکلیف می‌کنند. این نگاه آینده‌نگر سبب می‌شود مشارکت اجتماعی رنگ عمیق‌تر و مسئولانه‌تر به خود بگیرد. در واقع، پیوند میان مسئولیت اجتماعی و مسئولیت خانوادگی یکی از ویژگی‌های مهم جامعه ایرانی است؛

پیوندی که باعث می‌شود دفاع از منافع ملی و ارزش‌های جمعی، امتداد طبیعی دفاع از خانه و خانواده تلقی شود. همین پشتوانه عاطفی و فرهنگی است که حضور مردم را در مقاطع حساس تاریخ معنادر، گسترده و پایدار می‌سازد.

نقش خانواده در تربیت نسل امیدوار و آینده‌ساز چیست؟

امید، اعتماد به نفس، پشتکار و احساس مسئولیت اجتماعی بیش از هر چیز در محیط خانواده شکل می‌گیرد. خانواده‌ای که فضایی امن، گفت‌وگومحور و حمایتگر فراهم کند، می‌تواند نسلی خلاق، مسئولیت‌پذیر و امیدوار تربیت کند. سرمایه انسانی هر کشور از درون خانواده‌ها شکل می‌گیرد و کیفیت خانواده‌ها تأثیر مستقیمی بر آینده توسعه اجتماعی و فرهنگی جامعه دارد.

مهم‌ترین مزیت‌های خانواده ایرانی نسبت به بسیاری از الگوهای مدرن چیست؟

از مهم‌ترین مزیت‌ها می‌توان به حمایت بین‌نسلی، پیوندهای عاطفی گسترده، احساس مسئولیت متقابل، حفظ سرمایه اجتماعی و توانایی بسیج منابع خانوادگی در شرایط دشوار اشاره کرد. همچنین از نقاط مستمر میان نسل‌ها باعث انتقال تجربیات، ارزش‌ها و دانش اجتماعی می‌شود؛ ظرفیتی که در برخی جوامع با روند فزاینده فردگرایی و گسست نسلی با چالش مواجه شده است. آیا می‌توان خانواده ایرانی را الگویی موفق از «تاب‌آوری اجتماعی» دانست؟

بله. در چارچوب مطالعات اجتماعی می‌توان خانواده ایرانی را یکی از مهم‌ترین منابع «تاب‌آوری اجتماعی» دانست. تاب‌آوری به معنای توانایی سازگاری، حفظ انسجام و بازسازی خود در شرایط فشار و بحران است؛ ویژگی‌ای که خانواده ایرانی در موقعیت‌های دشوار اقتصادی، اجتماعی و حتی حوادث غیرمترقبه بارها از خود نشان داده است. توانایی حفظ پیوندهای عاطفی در شرایط سخت، حمایت روانی و اقتصادی از اعضا، اتکا به شبکه گسترده خویشاوندی و مشارکت در همیاری‌های جمعی، از جمله شاخص‌هایی است که این ظرفیت را نمایان می‌کند. در بسیاری از مواقع، خانواده با تقسیم مسئولیت‌ها، تقویت روحیه امید و ایجاد حس امنیت، بازگشت به تعادل را فراهم کرده است. با این حال، تداوم این جایگاه نیازمند توجه و برنامه‌ریزی جدی است. تقویت بنیان خانواده، حمایت از جوانان، تسهیل ادواج، کاهش فشارهای اقتصادی و ارتقای کیفیت گفت‌وگو و روابط درون‌خانوادگی، از اقداماتی است که می‌تواند این سرمایه اجتماعی ارزشمند را حفظ و تقویت کند. تنها در این صورت است که خانواده ایرانی همچنان می‌تواند نقش محوری خود را در پایداری، امیدآفرینی و انسجام اجتماعی برای نسل‌های آینده ایفا کند.

رشد جامعه در گرو تحکیم خانواده و تکریم بازنشینان

ایران سربلند در خانه‌ها ساخته می‌شود

محبوبه قربانی

اگر بخواهیم ریشه بسیاری از موقبت‌ها را پیدا کنیم، باید به خانواده برگردیم. جایی که اعتماد، مسئولیت‌پذیری و تعلق به جامعه آموخته و تجربه نسل‌های پیشین به سرمایه‌ای برای آینده تبدیل می‌شود. خانواده ایرانی تنها یک نهاد خصوصی برای زندگی روزمره نیست. خانواده، مدرسه‌ای است که در آن کودکان زندگی اجتماعی را یاد می‌گیرند، جوانان مسئولیت‌پذیری را تمرین می‌کنند و سالمندان با انتقال تجربه‌ها و روایت‌های خود، پلی میان گذشته و آینده می‌سازند. شاید به همین دلیل باشد که در بسیاری از بزنگاه‌های تاریخی، از سال‌های دفاع مقدس تا بحران‌های اجتماعی و اقتصادی امروز، یکی از مهم‌ترین تکیه‌گاه‌های کشور به ساختمان‌ها و نهادها، بلکه خانواده‌هایی بوده‌اند که سرمایه اعتماد، امید و تجربه را از نسلی به نسل دیگر منتقل کرده‌اند. خانواده دور سفره نشسته‌اند. پدر بزرگ از خاطرات سال‌های جنگ می‌گوید، پدر از دغدغه‌های کار، مادر از نگرانی‌های روزمره و نوجوان خانواده از دنیای پر سرسخت شبکه‌های اجتماعی. شاید این صحنه شبیه هزاران خانه دیگر باشد، اما واقعیت این است که بخش مهمی از آینده جامعه در همین گفت‌وگوهای ساده شکل می‌گیرد. بسیاری از چیزهایی که بعدها نام اعتماد، مسئولیت‌پذیری، همدلی و مشارکت اجتماعی به خود می‌گیرند، نخستین بار در همین خانه‌ها متولد می‌شوند. جامعه از کنار هم قرار گرفتن میلیون‌ها خانواده ساخته شده است. هر چه روابط درون این خانواده‌ها عمیق‌تر، سالم‌تر و مسئولانه‌تر باشد، جامعه نیز از اعتماد و انسجام بیشتری برخوردار خواهد بود. به همین دلیل است که بسیاری از جامعه‌شناسان، خانواده را مهم‌ترین نهاد تولیدکننده سرمایه اجتماعی می‌دانند.

خانه، اولین مدرسه زندگی اجتماعی

اگر بخواهیم نشانی اعتماد را در جامعه پیدا کنیم، باید از خانه‌ها شروع کنیم. همان‌جا که کودک برای نخستین بار یاد می‌گیرد به کسی تکیه کند، مسئولیت‌پذیری، سهم دیگران را به رسمیت بشناسد و برای یک جمع زندگی کند. جامعه‌شناسان از مفهومی به نام «سرمایه اجتماعی» سخن می‌گویند. سرمایه‌ای که نه در بانک‌ها ذخیره می‌شود و نه در بازارهای اقتصادی دیده می‌شود. سرمایه اجتماعی همان اعتماد، همدلی، همکاری و احساس تعلق است که افراد را به یکدیگر پیوند می‌دهد. بخش بزرگی از

کشور نیز خانواده‌ای قرار دارد که محیطی امن و حمایتگر برای رشد استعدادها فراهم کرده است. دانشمندان، کارآفرینان، معلمان، پزشکان، ورزشکاران و بسیاری از چهره‌های موفق جامعه، بخش مهمی از مسیر پیشرفت خود را مدیون حمایت‌های خانوادگی می‌دانند. خانواده با ایجاد امنیت روانی، آموزش پشتکار و تقویت اعتماد به نفس، زمینه شکوفایی استعدادها را فراهم می‌کند.

حرف آخر

اگر از ما بپرسند مهم‌ترین سرمایه یک کشور چیست، شاید پاسخ‌های مختلفی بشنویم: اقتصاد، فناوری، منابع طبیعی یا زیرساخت‌های توسعه، اما در پس همه این عوامل، سرمایه‌ای قرار دارد که کمتر دیده می‌شود و در عین حال نقشی تعیین‌کننده دارد: «خانواده». خانواده ایرانی در طول دهه‌ها نشان داده است که تنها محلی برای زندگی مشترک نیست، بلکه مدرسه‌ای برای آموزش اعتماد، مسئولیت‌پذیری، همدلی، امید و مشارکت اجتماعی است. مدرسه‌ای که در آن تجربه سالمندان به سرمایه فرزندان تبدیل می‌شود.

ایران سربلند پیش از آنکه در کارخانه، دانشگاه‌ها یا ساختمان‌های اداری ساخته شود، در خانه‌ها ساخته می‌شود. در همان خانه‌هایی که چراغشان روشن است، نقشی تعیین‌کننده پیشین در آن شنیده می‌شود و آینده از دل گفت‌وگو میان نسل‌ها شکل می‌گیرد.

ثبات و پیشرفت همچنان سرمایه انسانی و اجتماعی آن است. اگر تجهیزات دفاعی از مرزهای جغرافیایی کشور محافظت می‌کنند، خانواده‌ها از مرزهای فرهنگی، هویتی و اجتماعی آن پاسداری می‌کنند.

سنگر اول در برابر جنگ روایت‌ها

از مهم‌ترین چالش‌های امروز، جنگ شناختی و هجوم گسترده اطلاعات در فضای مجازی است. کودکان و نوجوانان هر روز با انبوهی از پیام‌ها، روایت‌ها و اخبار مواجه می‌شوند. پیام‌هایی که همه آنها لزوماً درست و قابل اعتماد نیستند. در چنین شرایطی، خانواده بیش از هر زمان دیگری اهمیت پیدا می‌کند. خانه می‌تواند محلی برای پرسشگری و تقویت قدرت تحلیل باشد. نوجوانی که در خانواده فرصت گفت‌وگو دارد، کمتر در برابر شایعات و جریان‌های مخرب آسیب‌پذیر خواهد بود. برای مثال، نوجوانی را تصور کنید که خبری از فضای مجازی برای خانواده تعریف می‌کند. در یک خانواده گفت‌وگومحور، والدین به جای پذیرش یارده نوری خبر، از او می‌پرسند منبع خبر چیست و آیا آن را از منابع دیگری هم بررسی کرده است یا نه. همین گفت‌وگو کوتاه به فرزند می‌آموزد که هر مطلبی را بدون تحقیق نپذیرد و با نگاه تحلیلی‌تری به اطلاعات بپردازد. خودبگردد.

از موفقیت فردی تا پیشرفت ملی

پشت بسیاری از موفقیت‌های علمی، فرهنگی، اقتصادی و ورزشی